

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور
دانشکده علوم تربیتی
مرکز تهران جنوب
پایان نامه
برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد
رشته برنامه ریزی درسی

عنوان پایان نامه:

تحلیل جایگاه مؤلفه های تربیت شهروندی در محتوای برنامه درسی مطالعات

اجتماعی پایه ششم دوره دبستان

مهدی نژادحسن

استاد راهنما:

دکتر ثنا صفری

استاد مشاور:

دکتر مهران فرج الهی

مهرماه ۱۳۹۳

تقدیم به :

یگانه منجی عالم بشریت که حلقه اتصال زمین و آسمان ها ست.

به روح پاک پدر و مادر بزرگوارم

که دعای خیرشان همواره بدرقه را هم بود

و همسر مهربانم:

که بی یاری او پیمودن این راه ممکن نبود.

تشکر و قدردانی

با تشکر فراوان از سرکار خانم دکتر ثنا صفری و جناب آقای دکتر مهران فرج

الهی که با راهنمایی‌های بی دریغشان من را در نگارش این پژوهش یاری

فرمودند.

چکیده

تربیت شهروندی در عصر امروز نه یک نیاز، بلکه یک اولویت است که برای نیل به اهداف آن، نظام آموزش و پرورش و به تبع آن برنامه های درسی نقشی اساسی دارند. از جمله این برنامه ها درس مطالعات اجتماعی است. این پژوهش با هدف میزان پرداختن به مؤلفه های تربیت شهروندی در کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره دبستان انجام گرفته است. پژوهش حاضر از نظر روش، تحلیل محتوا و از جهت نوع پژوهش، کاربردی بوده است. جامعه آماری کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره دبستان و واحد تحلیل محتوا "جمله" بوده که شامل جملاتی می باشد که در "متن" فعالیت ها" و "پرسش های" که به طور مستقیم یا غیر مستقیم به آن اشاره شده است. بعد از مطالعه نظریات مربوط به تربیت شهروندی و تعیین چارچوب تئوریک، سوال ها با توجه به نظریات مطرح شده در سیزده مؤلفه تدوین و محقق برای تعیین پایایی و روایی، متن کتاب را مورد مطالعه و باز تحلیل قرار داده و برای سنجش قابلیت پایایی از چند کارشناس در زمینه تحلیل محتوا خواسته شده تا مؤلفه های شناسایی شده را تحلیل محتوا نمایند. مقایسه ها نشان داد که نتایج حاصل از تحلیل محتوای کارشناسان از پایایی لازم برخوردار است. برای تحلیل نتایج از آمار توصیفی (فراوانی، درصد، جدول و نمودار) استفاده شد. نتایج پژوهش نشان می دهد که از میان سیزده ویژگی تربیت شهروندی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی به آن میزان که به مؤلفوعایت اصول اخلاقی توجه شده است به مؤلفه های مهم دیگری هم چون حساسیت نسبت به رفاه و آسایش دیگران، پرورش مشارکت فعال، اتخاذ تصمیم آگاهانه، بررسی عقاید، آگاهی از جامعه جهانی، دارا بودن حس وطن پرستی و احترام به تکثر توجه کمتری شده است.

کلمات کلیدی: مؤلفه های تربیت شهروندی، مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره دبستان، تحلیل محتوا

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۵ چکیده
۱ ۱- فصل اول: کلیات تحقیق
۲ ۱-۱- مقدمه
۳ ۱-۲- بیان مسأله
۹ ۱-۳- اهمیت و ضرورت انجام پژوهش
۱۰ ۱-۴- اهداف پژوهش
۱۰ ۱-۴-۱- اهداف کلی پژوهش
۱۰ ۱-۴-۲- اهداف جزئی پژوهش
۱۱ ۱-۵- سؤالات پژوهش
۱۱ ۱-۵-۱- سؤال اصلی پژوهش
۱۱ ۱-۵-۲- سؤالات فرعی پژوهش
۱۲ ۱-۶- تعاریف واژه‌ها و اصطلاحات
۱۲ ۱-۶-۱- تعاریف مفهومی
۱۳ ۱-۶-۱-۱- تعاریف عملیاتی
۲۴ فصل دوم: ادبیات و پیشینه‌ی تحقیق
۲۵ ۲-۱- مبانی نظری پژوهش
۲۵ ۲-۲- مفهوم شهروند و شهروندی
۲۸ ۲-۳- آموزش و تربیت شهروندی
۳۳ ۲-۴- شهروند

۳۳ ۱-۴-۲- عناصر اصلی چهارچوب شهروندی
۳۴ ۵-۲- ضرورت تربیت شهروندی
۳۶ ۶-۲- رابطه آموزش و پرورش و تربیت شهروندی
۳۷ ۷-۲- اهداف و سیاست‌های آموزشی شهروندی
۳۸ ۸-۲- ویژگی‌های شهروندی
۴۰ ۹-۲- حقوق شهروندی
۴۲ ۱۰-۲- نقش مدارس در آموزش شهروند
۴۴ ۱۱-۲- ابعاد رفتار شهروندی
۴۵ ۱۲-۲- شهروندی و مهارت‌های زندگی
۴۷ ۱۳-۲- شهروندی و برنامه درسی پنهان
۴۸ ۱۴-۲- تربیت شهروندی آینده
۵۰ ۱۵-۲- تربیت شهروندی جهانی
۵۱ ۱۶-۲- الگوهای اصلی شهروندی
۵۲ ۱۷-۲- تربیت شهروندی از منظر کتاب‌های درسی
۵۵ ۱۸-۲- دلایل توجه به تربیت شهروندی در دوران معاصر
۵۶ ۱۹-۲- مبانی تجربی پژوهش
۵۶ ۱-۱۹-۲- پیشینه‌ی پژوهش در داخل کشور
۶۱ ۲-۱۹-۲- پیشینه‌ی پژوهش در خارج از کشور
۶۵ ۲۰-۲- نتیجه‌گیری و جمع‌بندی
۶۶ ۳- فصل سوم : روش تحقیق
۶۷ ۱-۳- روش تحقیق
۶۸ ۲-۳- جامعه، نمونه و روش نمونه‌برداری
۷۰ ۳-۳- ابزار گردآوری اطلاعات
۷۰ ۴-۳- روش گردآوری اطلاعات

۷۰۵-۳ قابلیت اعتماد (پایایی) و اعتبار (روایی)
۷۲۶-۳ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها
۷۳۴- فصل چهارم: تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق
۷۴۱-۴-۱ سؤالات پژوهش
۷۴۴-۱-۱-۱ بررسی سؤال اول پژوهش
۷۵۴-۱-۲-۱ بررسی سؤال دوم پژوهش
۷۶۴-۱-۳-۱ بررسی سؤال سوم پژوهش
۷۸۴-۱-۴-۱ بررسی سؤال چهارم پژوهش
۷۹۴-۱-۵-۱ بررسی سؤال پنجم پژوهش
۸۰۴-۱-۶-۱ بررسی سؤال ششم پژوهش
۸۱۴-۱-۷-۱ بررسی سؤال هفتم پژوهش
۸۳۴-۱-۸-۱ بررسی سؤال هشتم پژوهش
۸۴۴-۱-۹-۱ بررسی سؤال نهم پژوهش
۸۵۴-۱-۱۰-۱ بررسی سؤال دهم پژوهش
۸۷۴-۱-۱۱-۱ بررسی سؤال یازدهم پژوهش
۸۸۴-۱-۱۲-۱ بررسی سؤال دوازدهم
۸۹۴-۱-۱۳-۱ بررسی سؤال سیزدهم پژوهش
۹۱۴-۱-۱۴-۱ بررسی سؤال اصلی
۹۶۵- فصل پنجم: یافته‌های پژوهش
۹۷۵-۱-۱ بررسی و نتیجه‌گیری
۹۷۵-۱-۱-۱ سؤال‌های پژوهش
۱۰۳۵-۲-۱ پیشنهادات پژوهش
۱۰۳۵-۲-۱-۱ پیشنهادات کاربردی
۱۰۴۵-۲-۲-۱ پیشنهادات پژوهش

۱۰۴ محدودیت‌های پژوهش ۳-۵
۱۰۵	فهرست منابع و مآخذ

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۲۱	جدول ۱-۱- متغیرهای تحقیق و مؤلفه‌ها از دیدگاه «آن»
۶۸	جدول ۲-۲- مشخصات هر فصل از کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم
۶۸	جدول ۱-۳- مشخصات کلی کتاب
	جدول ۱-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با مؤلفه آگاهی از مسائل و
۷۴	مشکلات جامعه
۷۷	جدول ۲-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با مؤلفه مشارکت فعال در جامعه..
۷۷	جدول ۳-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با مؤلفه مسئولیت‌پذیری
۷۸	جدول ۴-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با مؤلفه دل‌نگرانی برای رفاه جامعه
۷۹	جدول ۵-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با مؤلفه رعایت اصول اخلاقی
۸۰	جدول ۶-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با مؤلفه پذیرش قدرت مافوق
۸۲	جدول ۷-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با مؤلفه بررسی و انتقاد از عقاید..
	جدول ۸-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با مؤلفه توانایی اتخاذ تصمیمات
۸۳	آگاهانه
۸۵	جدول ۹-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با مؤلفه آگاهی از حکومت دولت.
	جدول ۱۰-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با مؤلفه دارا بودن حس
۸۶	وطن‌پرستی
	جدول ۱۱-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با مؤلفه پذیرش مسئولیت‌های
۸۷	خاص
۸۸	جدول ۱۲-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با مؤلفه آگاهی از جامعه جهانی.
۹۰	جدول ۱۳-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با مؤلفه احترام به تکثر و تنوع...
۹۱	جدول ۱۴-۴- توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با کلیه‌ی زیرمؤلفه‌ها

جدول ۱۵-۴- جدول توزیع فراوانی و درصد جملات مرتبط با کلیه‌ی مؤلفه‌ها..... ۹۴

فهرست نمودار

صفحه

عنوان

۷۵	۱-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی مؤلفه آگاهی از مسائل و مشکلات جامعه.....
۷۶	۲-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی مؤلفه مشارکت فعال در جامعه.....
۷۷	۳-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی مؤلفه مسئولیت‌پذیری.....
۷۸	۴-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی مؤلفه دل‌نگرانی برای رفاه جامعه.....
۸۰	۵-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی مؤلفه رعایت اصول اخلاقی.....
۸۱	۶-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی مؤلفه پذیرش قدرت مافوق.....
۸۲	۷-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی مؤلفه بررسی و انتقاد از عقاید.....
۸۴	۸-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی مؤلفه اتخاذ تصمیم آگاهانه.....
۸۵	۹-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی مؤلفه آگاهی از حکومت و دولت.....
۸۶	۱۰-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی مؤلفه وطن‌پرستی.....
۸۸	۱۱-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی مؤلفه پذیرش مسئولیت‌های خاص.....
۸۹	۱۲-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی مؤلفه آگاهی از جامعه جهانی.....
۹۱	۱۳-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی مؤلفه احترام به تکثر و تنوع.....
۹۵	۱۴-۴- نمودار مربوط به توزیع فراوانی با کلیه‌ی مؤلفه‌ها در کتاب مطالعات اجتماعی...

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ مقدمه

اجتماعی کردن صحیح کودکان و آموزش مهارت های لازم به آنان همواره به منزله یکی از اهداف مهم نظام تعلیم و تربیت مطرح بوده است. زیرا رشد و اعتلای اجتماعی در سایه اجتماعی شدن حاصل می شود که نتیجه آن سازگاری و برقراری ارتباط سالم و صحیح کودکان و نوجوانان با اطرافیان است. بنابراین مطالعه دقیق، برنامه ریزی اولیه، هدف گذاری صحیح و تلاش مستمر برای آموزش و تقویت آن ضروری است. بخش اعظم این امر مهم به عهده آموزش و پرورش گذاشته شده است. نشان آموزش و پرورش هر کشور مجموعه تدابیر سازمان یافته ای است که امکانات بالقوه آدمیان را تحقق می بخشد و شرایط مناسب را در قالب برنامه و فرصت های آموزشی در اختیار فراگیران قرار می دهد تا امکان آشنا شدن با سرمایه های فرهنگی و تجربیات پیشینیان را پیدا کنند (حسنی نسب، ۱۳۷۷).

آموزش و پرورش وظیفه آماده کردن نسل جدید را برای جامعه امروزه بر عهده دارد. این امر در سطح آموزش عمومی شامل سلسله مهارت هایی برای زندگی و جنبه های حرفه ای آن است و هدفش این است که افرادی را که می خواهند در جامعه زندگی کنند با اصول، قواعد، ارزش ها و هنجارهای اجتماعی آشنا کند تا بتواند شهروندان خوبی را تحویل جامعه دهد (آقاجانی، ۱۳۸۱). انتظار همگان از آموزش و پرورش در مرحله اول این است که دانش آموزانی تربیت کند که در جامعه درست زندگی کنند و بتوانند مناسبت های اجتماعی خود را درست سازماندهی کنند. تمام اعضای جامعه، در طول عمر با اثرات قابل ملاحظه تجارب مدرسه خود زندگی می کنند. لذا از یک فارغ التحصیل مدرسه انتظار می رود که علاوه بر تسلط یافتن به دانش رو به تزاید، رفتار متناسب با انتظارات اجتماعی را نیز بیاموزد. لازم است به دانش آموزان آموزش داده شود که با امکانات عمومی چگونه برخورد کنند تا شاهد خرد شدن

شیشه‌های اتوبوس یا خراب شدن تلفن عمومی نباشیم. لازم است کنترل هیجان‌ها به دانش آموزان آموزش داده شود. بنابراین آموزش و پرورش باید برای ایجاد پرورش مهارت‌های اجتماعی برنامه داشته باشد. قبل از هر نوع برنامه‌ریزی برای ارتقای رشد اجتماعی دانش آموزان، اطلاعات وسیع و کاملی از وضعیت فعلی مدارس و محتوای کتاب‌های درسی مورد نیاز است تا بتوان اقدامات آتی را بر اساس موقعیت کنونی برنامه‌ریزی کرد. مدارس در قبال فرهنگ جامعه نقش‌هایی دارند که یکی از مهم‌ترین آنها جامعه‌پذیر ساختن کودکان است. مدارس از طریق برنامه‌های درسی رسمی و غیر رسمی یا پنهان این نقش را ایفا می‌کنند. هدف اصلی آموزش مطالعات اجتماعی این است که دانش آموزان توانایی لازم را برای ایجاد روابط اجتماعی با گروه‌های گوناگون به دست آورند و بتوانند با نهادهای مؤسسه‌ای که افراد یک جامعه برای تأمین نیازهای خود به آن مؤسسات مراجعه می‌کنند، ارتباط لازم و مناسب برقرار کنند و به عنوان شهروند نقش خود را در سرنوشت جامعه ایفا کنند (حسینی نسب و دهقانی، ۱۳۸۷).

۱-۲- بیان مسأله

کتاب به عنوان اولین رسانه برای انتقال افکار و عقاید، نقش مهمی در یادگیری اجتماعی کودکان، نوجوانان و جوانان دارد. امروزه در اغلب کشورها و تقریباً در تمام نظام‌های آموزشی، به ویژه در سال‌های تحصیلی بالاتر، آموزش و پرورش به کتاب درسی به عنوان رسانه‌ای آموزشی نسبت به سایر رسانه‌ها وابستگی بیشتری دارد. از میان مواد آموزشی مورد استفاده در دوره ابتدایی کتاب درسی به دلیل انتخاب شیوه تدریس و محتوای آموزشی مهم‌ترین عنصر محسوب می‌گردد. زیرا شامل مجموعه‌ای سازمان یافته‌ی مبنایی برای تعیین برنامه درسی و همچنین حاوی اطلاعات زیادی می‌باشد. کتاب درسی به منزله تریبون رسمی هر کشور می‌باشد که برای تمام افراد و مخصوصاً "کودکان لازم است انتشار یابد. کتاب‌های درسی در محور نظام آموزشی قرار دارند و تناسب و عدم تناسب آنها با ویژگیها

و نیازهای دانش آموزان از یک سو و توجه به نیازهای در حال تغییر جامعه از سوی دیگر در کارا بی نظام آموزشی تاثیر گذار است. (جوادی، ۱۳۷۳، ص ۹۲)

در سال های اخیر اگر چه تلاش می شود تا فرآیند آموزش از طریق رسانه های تعاملی و چند منظوره متحول شود، اما آموزش به وسیله کتاب هم چنان نقش فوق العاده مؤثری را ایفا می کند. همچنین معلمان برای کتاب های درسی اهمیت زیادی قائل می شوند و عده ای آنرا عین برنامه درسی می دانند، اما باید توجه داشت که کتب درسی وحی منزل نیستند و از جهات مختلف دارای نواقص می باشند که باید با بررسی های اصولی مرتفع گردند. (حسینی نسب، ۱۳۷۷، ص ۶۷)

علی رغم توانایی های بالقوه زیاد کتاب در امر آموزش، اکثر کارشناسان آموزش، تردید دارند که از همه این توانمندی ها به خوبی استفاده می شود. زیرا طراحی یک متن نوشتاری که به طور مؤثر به افراد آموزش دهد، تنها به واژگان آنها مربوط نمی شود. اساساً این امر به سازمان دادن پیامها به نحوی که بتواند نقش های آموزشی دلخواه را برآورده سازد نیز برمی گردد. از این رو بررسی محتوای کتاب درسی و ارزیابی کارکرد آن در قبال اهداف طراحی شده همواره به عنوان یک مسأله اساسی مطرح بوده است. بنابراین بررسی نحوه ارائه محتوای کتاب درسی می تواند بسیاری از مشکلات موجود در یاددهی و یادگیری، ارزشیابی و تحقق اهداف آموزشی را روشن نماید. پس اگر محتوای کتاب درسی به گونه ای تنظیم شده باشد که بتواند دانش آموزان را در جریان یادگیری فعالانه سهیم نماید میزان پیشرفت تحصیلی نیز بیشتر خواهد شد. (رومی^۱، ۱۹۶۸، ص ۱۴۳)

با توجه به اینکه نظام برنامه ریزی درسی در ایران متمرکز می باشد و در این نظام کتابهای درسی تنها وسیله انتقال محتوا به درون کلاسهای درسی می باشد (ادیب، ۱۳۷۴، ص ۵۹) پس کتاب درسی یکی از مهمترین منابع یادگیری دانش آموزان است و در کشور ما مهمترین نقش را بازی می کند و نقش این

۱. Romey

وسيله آموزشی و اهميت ویژه ای که در نظام آموزش و پرورش ما دارد مشخص می شود. (يار محمدیان ، ۱۳۸۱ ص ۱۲۲)

تربيت شهروندی یکی از مهم ترین وظايف نظام آموزشی محسوب می شود، به نحوی که در بسیاری از کشورهای جهان، این فعالیت بخش عظیمی از دغدغه های مسئولان آموزشی را تشکیل می دهد. اما آن چه که در این زمینه در ایران شایان توجه است از یک سو توجه ناکافی به مسائل تربيت شهروندی و از سوی دیگر فقدان نگرش و رویکرد مسئله محور برای تربيت شهروندی در شرایط بحران است (وزیری و جهانی، ۱۳۸۵).

مینکلر^۱ احساس تعهد، احساس برابری، کنجکاوی و ترقی طلبی، اطاعت از قانون، توجه به منافع عمومی، مشارکت و غیره را از جمله مؤلفه های اساسی شهروندی می داند. توماس اس دی^۲ مشارکت، تعاون، همکاری و دانایی محوری و می هو^۳ آراستگی شخصی، دانش محوری، سخت کوشی، وطن دوستی، تبعیت از قانون، نوع دوستی، مشارکت و فالکس^۴ مسؤولیت پذیری، بسط ارتباطات انسانی، کل نگر، احترام به اصول اخلاقی و سامرز^۵ تفکر انتقادی توجه به نفع عمومی، مشارکت در زمینه های سیاسی؛ اجتماعی؛ اقتصادی؛ فرهنگی؛ درک نیازها و نگرش های دیگران، رفتار متعهدانه و غیره را مدنظر قرار می دهد. دکتر مهرمحمدی نیز در تبیینی جامع، اندیشه ورزی و ژرف اندیشی، سعه صدر و تحمل اندیشه های مخالف، قانون گرایی و قانون پذیری، احساس خود ارزشمندی، عزت و اعتماد به نفس، تمایل به رقابت سازنده، عدم تمکین به روابط مبتنی بر قدرت مستبدانه، تقویت روحیه پرسش گری و کنجکاوی، تمایل به تفکر خلاق و واگرا در حل مسائل مبتلا به محیط پیرامون، توانایی و

۱. Minkler

۲. Dee

۳. Hui Liu

۴. Faulks

۵. Summers

جرات در برابر ابراز اندیشه را از جمله ویژگی‌هایی می‌داند که مفهوم شهروندی بر آن‌ها مبتنی است (مهرمحمدی، ۱۳۷۷) به طور کلی می‌توان مؤلفه‌های زیر را برای تربیت شهروندی برشمرد.

الف) دانایی محوری^۱: دانایی محوری عبارت از داشتن آگاهی در زمینه موضوعات تاریخی،

اجتماعی، فرهنگی در سطح محلی، ملی و بین‌المللی است، که به عنوان پیش‌نیاز اساسی برای شهروندی به شمار می‌رود. اصولاً تصمیم‌گیری‌های مهم جامعه اغلب نیاز به شهروندانی دارد که قادر به درک اطلاعات سطح جامعه و بررسی آن‌ها باشند.

ب) وطن‌پرستی^۲: اصولاً یک شهروند، به شهر و کشورش احساس تعلق می‌کند. وطن‌پرستی به معنای وفاداری نسبت به کشور خود و دیدن مصالح جامعه در انجام فعالیت‌های روزانه است.

ج) قانون‌مداری^۳: قانون، عاملی است که زمینه انسجام و یگانگی میان افراد جامعه را فراهم می‌سازد. شهروند تلاش می‌کند قوانین را حتی اگر مغایر با نفع شخصی او باشد، در زندگی به کار گیرد. قانون‌مداری به معنای گردن نهادن به روال‌ها و منفعل بودن نیست. قانون‌مداری فرایند بسط شعور شهروندی برای وصول به اهداف کلان زندگی اجتماعی و تلاش منطقی برای هر گونه قانونی است که امکان استفاده بیشتر را از امکانات و استعدادها فراهم ساخته و زمینه پیشرفت و ترقی را میسر سازد.

د) مسئولیت‌پذیری^۴ و تعهد^۵: شهروندی مفهومی است که با مسئولیت‌پذیری آحاد جامعه همراه است. در جامعه مدنی، شهروند دریافته است که بی‌مسئولیتی انسان‌های پیرامونی، او را در مسیر پرفسسانی قرار می‌دهد و چنان‌چه خود نیز نسبت به پدیده‌های پیرامونی بی‌مسئولیت باشد محیط زندگی خود و دیگران را دچار آسروپ می‌کند. زیباترین احساس خوشایند در مقوله شهروندی، تلاش برای همکاری و تعاون و بار مسئولیت خود و دیگران را به دوش کشیدن است.

۶. Radial Knowledge

۱. Patriotis

۲. Jurisconsult

۳. Responsibilitiy

۴. Undertaking

ه) مشارکت^۱: بانک جهانی، مشارکت را فرایندی می‌داند که در آن ذینفعان در ایجاد و توسعه نوآوری - ها، تصمیم‌گیری‌ها و منابعی که بر این نوآوری‌ها و تصمیم‌گیری‌ها مؤثرند نفوذ و کنترل دارند. بر این اساس مشارکت مردم و شهروندان فعل و انفعالی است که برای شهروندان این امکان را فراهم می‌کند در قاعده‌سازی و فرمول‌بندی سیاست‌ها و خط‌مشی‌هایی که بر کل جامعه مؤثر است، شرکت جویند.

و) انتقادگری و انتقادپذیری^۲: یک بعد بسیار مهم از توان مندی شهروندان جامعه دموکراتیک و متکثر که به مشارکت نیاز دارد، تفکر انتقادی است. تفکر انتقادی فرایندی است که به افراد کمک می‌کند تا شیوه بررسی دقیق آن چه را که به آن معتقدند دریابند و دلایل اعتقاد را توسعه دهند. یک تفکر اندیشمندانه، منطقی خودگردان و منظم، تفکری است که شخص در هنگام تصمیم‌گیری، آنچه را که به آن معتقد است، انجام دهد (فتحی و اجارگاه و واحد چوکده، ۱۳۸۵، ص ۹۷-۹۸).

در دوران کنونی شناسایی ویژگی‌ها و خصوصیات شهروندان مؤثر و آماده‌سازی شرایط و زمینه‌های لازم برای رشد و پرورش چنین شهروندانی یکی از مهم‌ترین دل‌مشغولی‌های تمامی نظام‌های اجتماعی را تشکیل می‌دهد (فتحی و اجارگاه و دیا و اجاری، ۱۳۸۱، ص ۲۴).

پژوهشی توسط «لی وینگ آن»^۳ در سطح آسیا انجام شده که ۱۳ ویژگی زیر را برای یک شهروند مؤثر، بر شمرده است:

۱. از حوادث و مشکلات جاری جامعه آگاهی داشته باشد.

۲. در مسائل، مشکلات و امور جامعه ملی و محلی مشارکت فعال داشته باشد.

۳. در قبال وظایف و نقش‌های تفویض شده مسوولیت پذیر باشد.

۴. نگران رفاه و آسایش دیگران باشد.

۵. رفتار و عملکرد وی مبتنی بر اصول اخلاقی باشد.

۵. Partnership

۶. Xceptionable

۱. Lee Wing On

۶. نسبت به قدرت افرادی که دارای موقعیت مدیریتی هستند پذیرش داشته باشد.
 ۷. توانایی بررسی و انتقاد از عقاید و ایده ها را دارا باشد.
 ۸. توانایی اتخاذ تصمیمات آگاهانه را دارا باشد.
 ۹. درباره حکومت و دولت خود آگاهی و دانش کافی داشته باشد.
 ۱۰. دارای حس وطن پرستی باشد.
 ۱۱. نسبت به مسؤلیت های خاص پذیرش داشته باشد.
 ۱۲. از جامعه جهانی و مسائل و روندهای آن آگاهی داشته باشد
 ۱۳. به وجود تکثر و تنوع در جامعه احترام قائل باشد.
- از آن جا که پژوهش "آن"^۱ در سطح یک قاره کهن و بزرگ انجام شده و نسبت به تعاریف دیگر از جامعیت بیشتری برخوردار است مبنای پژوهش حاضر قرار گرفته و سعی شده این مؤلفه ها در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره دبستان بررسی شود.
- اولین معیار انتخاب محتوا ، ارتباط آن با هدف های مورد نظر در آموزش آن درس است ، بخشی از ارزشیابی و قضاوت در مورد برنامه درسی می تواند بررسی محتوای کتاب بر اساس انواع مفاهیم و مضامین بیان شده باشد که می توان با مراجعه به متن کتاب درسی موجود، به میزان پرداختن به مؤلفه ها و مفاهیم بیان شده و نقاط قوت و ضعف آن پی برد. بنابراین در این پژوهش سعی بر آن بود تا ۱۳ ویژگی شهروندی را که توسط "آن"^۲ در سطح آسیا، ملاک یک شهروند آگاه در نظر گرفته شده، در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره دبستان بررسی شود. پژوهش حاضر اطلاعات لازم و پایه برای انجام بررسی ها و تحقیقات بعدی در مورد برنامه و محتوای کتاب مطالعات اجتماعی در زمینه آموزش تربیت شهروندی را فراهم می کند. لذا با توجه به نقش و اهمیت مطالعات اجتماعی و تأثیر آن در رشد شخصیتی دانش آموزان و نیز جدید بودن آن، با توجه به این که در سال ۱۳۹۱ کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم

^۱ Lee Wing On

ابتدایی برای اولین بار تالیف گردید و نیاز به بررسی و انطباق اهداف، محتوا، وسایل و روشهای آموزشی با توانایی ها و نیازهای دانش آموزان احساس می گردد. این کار به این دلیل صورت می گیرد که تاکنون پژوهشی جامع که جنبه تحلیلی داشته باشد بر روی کتاب جدید التالیف مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره ابتدایی صورت نگرفته است. بنابراین ضرورت دارد تا میزان کارایی و اثر بخشی این کتاب از طریق تحلیل محتوا مشخص شود. موضوع این تحقیق: «تحلیل جایگاه مؤلفه های تربیت شهروندی در کتاب درسی تعلیمات اجتماعی پایه ششم دوره دبستان» می باشد.

۱-۳ اهمیت و ضرورت انجام پژوهش

از آن جا که آگاهی درست نسبت به مؤلفه های تربیت شهروندی نیاز به آموزش مهارت های شهروندی دارد، بهتر است این مهارت ها به طور عملی آموخته شوند. این آموزش ها را می توان به روش های یادگیری فعال در برنامه های آموزشی و یا از طریق نمایش مهارت های شهروندی در محیط مدرسه به دانش آموزان آموخت. بهترین راه برای آموختن مؤلفه های تربیت شهروندی، روش های تعاملی یادگیرنده محور است که آموزش آن بر اساس فرآیند مشاهده، تمرین و بکارگیری است. از آن جا که از جمله مهم ترین وظایف آموزش مدرسه ای آماده کردن افراد برای زندگی در اجتماع است و هر یک از دانش آموزان در حال و آینده مسئولیت ها و تکالیف ویژه ای را در قبال جامعه بر عهده دارند، ضروری است که محتوای برنامه درسی با توجه به نیازها، مسائل و مشکلات جامعه انتخاب گردد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۷).

کتاب درسی در کنار معلم جزء ارکان اصلی آموزش است که انتظار می رود یادگیری آن در زندگی امروز و فردای شاگردان موثر باشد. زیرا هدایت آنان به سوی آموزش عالی و از آن مهم تر زندگی آینده بر اساس آموخته هایشان صورت می گیرد. از این رو بازنگری، اصلاح و تجدید نظر در محتوای کتب درسی با استناد به یافته های پژوهشی و علمی نتایج مثبت را به دنبال خواهد داشت (مهرمحمدی، ۱۳۸۵).

با توجه به اهمیت آموزش مؤلفه های تربیت شهروندی به دانش آموزان ، تدوین کتب آم وزش دهنده این مهارت ها از اهمیت بسزایی برخوردار است و روش های آموزشی و محتوای این کتاب ها باید در جهت افزایش کیفیت آموزش این مؤلفه ها مورد توجه قرار گیرد.

ضرورت تعلیم و تربیت و درعین حال پیچیدگی و دشواری تعلیم و تربیت واقعی موضوعی است که همه ملل جهان از آن کم و بیش باخبرند و به تناسب سوابق فرهنگی و شرایط اجتماعی خود نظام خاصی را برای تحقق مطلوب آن بموقع اجرا می گذارند (آقازاده، ۱۳۸۵).

کاربردهایی که از انجام این تحقیق متصور است را در موارد زیر می توان فهرست نمود.

۱) ارائه پیشنهاد هایی به کارشناسان و برنامه ریزان درسی در خصوص انتخاب و سازماندهی

محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره دبستان.

۲) ارائه تصویری روشن از وضع کتاب موجود مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره دبستان از حیث

میزان پرداختن به مؤلفه های تربیت شهروندی.

۳) شناسایی اهم مسائل و مشکلات و نارسایی محتوایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره

دبستان از حیث مفاهیم و مضامین مرتبط با مؤلفه های تربیت شهروندی.

استفاده کنندگان از نتایج این تحقیق شامل ارگان ها و مؤسسات ذیل می شود :

۱) وزارت آموزش و پرورش (سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی).

۲) دفتر تالیف و تدوین کتب درسی.

۳) برنامه ریزان درسی ، جامعه شناسان.

۴-۱ اهداف پژوهش

۱-۴-۱ اهداف کلی پژوهش:

بررسی میزان پرداختن به مؤلفه های تربیت شهروندی در کتب درسی مطالعات اجتماعی پایه

ششم دبستان.